

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԿԱՆՈՆԳԻՐՔ

I.

Սուրբ Գրքի խօսքերի համեմատ մարդու ստեղծելու հետ մէկտեղ օրէնքն էլ հետը դրուեցաւ, մի փոքր էլ առաջ զնալով պիտի ասենք, որ ամեն մի ազգ և հասարակութիւն թէ նախապատմական դարերում և թէ յետոյ ունեցան իրանց եթէ ոչ գրաւոր, զոնէ բանաւոր օրէնքները, որոնք որոշում էին մարդկանց փոխադարձ յարաբերութիւնը միմեանց հետ և որոնց մէջ արտայայտուած էր նոցա ընտանեկան, քաղաքական և կրօնական կեանքը:

Ինչ որ կարելի է ասել ընդհանուր մարդկութեան համար, նոյնը անշուշտ վերաբերելի է և հայ ժողովրդին, որ նրա մի մասն է կազմում: Հայ ազգն էլ հարկաւ ունեցել է նախ բանաւոր և ապա գրաւոր օրէնքներ իւր կռապաշտութեան ժամանակ, որոնց մասին դոնում հնր յիշատակութիւն խորենացու և Փաւստոսի մէջ, բայց որոնց հետքն էլ չէ մնացել մեր գրականութեան մէջ:

Այլապէս էլ անկարելի է երևակայել մի ժողովուրդ, որ ապրում է, ունի իւր անցեալը, այդ անցեալի վերայ հիմնուած սովորութիւններ ու արարողութիւններ, ունի մի կրօն և կրօնի պաշտօնեաներ, ունեցել է պետութիւն

և այդ պետութեան ներկայացուցիչներ, և այլն, անշուշտ դոցա փոխադարձ յարաբերութեան և ընկերական կեանքի համար էլ պէտք է սեննար որոշ սահմաններ, որոշ հրահանգութիւններ, որոնք կոչւում են օրէնք և որոնցով պէտք է առաջնորդուէին հանապազօրեայ կենցաղավարութեան մէջ:

Քրիստոնեայ Հայաստանը, որ կարելի է ասել, ոչ ընչացրեց ամեն բան, ինչ որ կարող էր յիշեցնել հային տարրապաշտութիւն կամ կռապաշտութիւնը, ինչ որ կարող էր անցեալի գէթ ամենաթոյլ յիշողութեամբ զայթակղեցնել նորան նոր կրօնի ուսումից, յիրաւի չպահեց ոչ մի նշանախեց հայի նախաքրիստոնէական դաւաւոր կրօնից և նորա քաղաքական, ընտանեկան կամ կրօնական օրէնսդրութիւնից, սակայն դուրս փոխարէն, քրիստոնէութեան ուսումը աւելի հաստատմատ ամրացրեցելու համար հայ ժողովրդի մէջ՝ ինքը հարուստ կղաւ եկեղեցական օրէնսդրութիւններով և մեր եկեղեցական հայրերը ամեն ջանք գործ դրին ստուարացնել այդ օրէնքները կամ, ինչպէս դոքա այժմ կոչւում են «Վանոն-գիրքը», նախ՝ առաքելական և հրեք տիեզերական ժողովների կանոններն ընդունելով և ապա հետզհետէ աւելացնելով մեր բազմաթիւ ազգային եկեղեցական ժողովներում սահմանուած կանոնները:

Սյդախտով առաջ եկաւ մի մեծահատուր ժողովածու եկեղեցական կանոնների, որոնցով վարուել է երկար տարիների ընթացքում հայ եկեղեցին. այդ կանոնգրքի մի մի օրինակ այժմ էլ գտնւում են հայոց հոգևոր ամեն հաստատութիւնների ատեաններում և ամեն մի դժուարալոյծ խնդիրների ժամանակ այդ վարչութեանց ղեկավարները ապաստանում են այդ կանոնգրքերին, մանաւանդ ամուսնական կնճռոտ և բարդ հարցերի լուծումն գտնելու և սլատօի եղանակներ որոշելու համար:

II.

Բայց այդ կանոնները կարող են բաւականութիւն տալ այսօրուան հայ սերնդին. մինչդեռ դորա գրուած են դարերով առաջ և հարկաւ յարմարեցրած են ժամանակակից ժողովրդի կեանքի պէտքերին, երբ մարդկանց հայեցուածքներն ու գաղափարները, ընտանեկան կեանքն ու ազգի կեցութեան պայմանները բոլորովին տարբերուած էին այժմեանից. — այդ դեռ մնում է անլուծանելի խնդիր և իրողութիւն այսօր ցոյց է տալիս, որ առանց այդ կանոններից որեւէ մէկ յօգուած պաշտօնագէտ բարեփոխելու՝ կեանքն ինքը փոփոխել է շատ բան և կանոնգրքի յօդուածներից մի ստուար մասը գործածութեան մէջ չեն, այլ նոցա դէմ կեանքը ստեղծել է նորադոյն օրէնքներ, որոնց եկեղեցին ևս սրբագործել է ներելով և շար-գելելով:

Օրինակ՝ այլ ևս գաղտնիք չէ ոչ որի համար, որ այն ինչ որ միանգամ «եօթնամեայ» և «եռամեայ» առ դրունս և կեղեցւոյ ապաշխարելու առիթ էր տալիս, այսօր սովորական թոյլատրելի հանգամանք է ներկայանում:

Եօթներորդ աստիճանի ազգակցական և խնամական ամուսնութիւններն ¹⁾ իջել են հնգական աստիճանի և երբեմն աւելի պակաս:

Երրորդ և չորրորդ ամուսնութիւնը օրինական չէր համարուած, այլ շնութիւն ²⁾, բայց դորա այժմ արդէն մտել են օրինական արարողութիւնների շարքում:

¹⁾ Սոյ ք. ժողով. ք.

²⁾ Կանոն ս. Բարսղի. դ.

Վարժսունամնայ մարդ կամ կին եթէ ցանկային ամուսնանալ, եկեղեցին պարտաւոր էր մերժել նոցա, որովհետեւ այդ տեսակ ամուսնութիւնը պոռնկութիւն էր համարուում ³⁾։ Այդ արգելքը վերացուած է այժմ։

Քրիստոնեաներին արգելում էր հարձանիքներում խաղալուն կամ երգելուն մասնակցել ⁴⁾, որ ի հարկէ չէ կատարում։

Նոյնը արգելում էր նաև քահանաներին և նոյն իսկ պսակելուց յետոյ ընթրիքի մնալը ⁵⁾, բայց այժմ հասարակեալ ուովորութիւն է միանգամայն սորա հակառակը։

Եթէ հոգևորականներից մէկը մծղնէութեան մէջ բռնուէր՝ ճակատին պէտք է աղուէսադրուշմ դնէին ⁶⁾, սակայն մինը դեռ ոչ մէկի ճակատին աղուէսադրուշմ չը տեսներ։

Նոյնպէս էլ եթէ նոյն ախտի մէջ ժողովրդից մէկը բռնուէր ⁷⁾ և քահանաներն իմանային այդ պարտաւոր էին բողոքել եպիսկոպոսին, հակառակ դէպքում նոյն պատիժը պիտի կրէին, որ տեղի չունի ամենիկն։

Գոյսին խոտիւ արգելուած էր պսակուել այրու հետ և ընդհակառակը ⁸⁾, այն ինչ այժմ խիստ սովորական բան է այդպիսի պսակը։

Մեր կանոններով կարելի չէր 50 տարին անցկացրած մարդուն քահանայ ձեռնադրել, որովհետեւ այդպիսի անձին «յայտ» վայրի և անձն աղճատին և միտքն, և ժամանակ է դիւրն պատրաստել իւրում ուղեորութեան,

³⁾ Ս. Բարսղի զիր կանոնական.

⁴⁾ Հաւողիկեայ. Ժ. Ժա.

⁵⁾ Նէոկեսարիոյ. է.

⁶⁾ Գանոնք Վարդապետաց Հայոց. ԺԺ.

⁷⁾ Նոյն ի.

⁸⁾ Դըվնոյ Բ. Ժողով, իդ.

պայծառացուցանել զլապտերսն, զի մի զայլս հոգալով, զինքն անհոգս արացել ի յաւիտենական կենացն» ⁹⁾։ Այս կանոնի դէմ բացառութիւնները սովորական երևոյթ են մեր դարում։

Քահանան չալտի իշխէր երեւի ձի հեծնել և մանաւանդ «երեւելի հանդերձ հագնել», բացի խորհուրդ կատարելուց ¹⁰⁾, իսկ մեր ժամանակ մետաքսներն ու թաւիչները հոգևորականների գլխաւոր զարդն են կազմում։

Քահանայք ալտի թաղութին անշուշտ ժողովրդականաց հանգստարաններում և ոչ սլատուի համար եկեղեցում ¹¹⁾, այն ինչ այժմ եկեղեցեաց զաւթները ոչնչով չեն զանազանում հասարակաց դամբարաններից։

Ամուլ կնոջ հետ խտիւ արգելում էր ամուսնութիւնը և այդ բանն օրէնքն այսպէս էր բացատրում. «կին եթէ ամուլ դիպեցի անգիտաբար ամուսնանալով անմեղք են, մի որոշեցին, իսկ զոր յայլոց արանց փորձեալ իցէ և յետոյ այլք աւնուն զկանայս անսլտույս, նորա են ըստ նմանութեան քալից և խողից, որք զվայրանալն կամիցին, պարտական եղիցին Աստուծոյ՝ նորա... զդատաստան ընկալցին. եօթն ամ արտաքոյ եկեղեցւոյն ապաշխարեցին և տասն ամ եկեղեցի մտցէ և ելցէ ընդ ապաշխարողսն և ապա հալորդեցցի օրինացն» ¹²⁾։

Եպիսկոպոսներն իրաւունք չունէին թուլատրելքորեալիսկոպոսներին կամ քահանաներին սեղան հաստատել տալ կամ եկեղեցի օրհնել ¹³⁾, սակայն այժմ ամենուրեք գրեթէ քահանայք են եկեղեցի օծողները։

⁹⁾ Կանոնք Թաղէոսի առաքելայն գ.

¹⁰⁾ Բարսղի գիր կան.

¹¹⁾ Սահմանք Սահակայ կաթողիկոսի ժա.

¹²⁾ Կան. Փիլիպ. առ. ը.

¹³⁾ Կան Սիօն Հ. կաթ. ե.—Պարտաւի բ. ժողով գ.

Առաւօտ իրիկուն ժամ չգնացող աշխարհականին նդովում են նոյն կանոնները ¹⁴⁾, իսկ «... եթէ որ հեղ-
պացի և կամ ըստերիւրեալ գտցի, յանդիմանեացեն, կըշ-
տամբեսցեն խրատու վարդապետութեան և զանհւք և
տուգանօք պատուհասեցեն. ատենական հրապարակաւ,
զի և այլք երկիցեն»:

Եկեղեցի մտնողը եթէ մինչև ժամերգութեան վերջը
չէ մնում այնտեղ «ի բաց որոշեսցի» ¹⁵⁾:

Այր և կին միասին բաղանիք չալիտի գնան ¹⁶⁾:

Ուշտի, ցուռ և նապաստակի միս ուտողին մի տա-
րուայ ասպաշխարանք էր որոշուած» ¹⁷⁾:

Քահանաներին հասանելի արդիւնքները, ինչպէս
նաև էրին և մորթին ու այլ հասոյթները արդելողին
«զոր սուրբ հայրապետացն կարգեալ է աղղմամբ ս. հոգ-
ւոյն» Քրիստոսի խաչ հանօղների թւումն են դասում
կանոնները ¹⁸⁾:

Պակաս նշանաւոր չէ և այս կանոնը, որով արգել-
ւում է վաճառականներին էջերի կամ զազանների մոր-
թինքով առևտուր անել. «Որ զենու գէշ և զվերարկու
նորա վաճառէ՝ որոշեսցի յեկեղեցւոյ և որք զանմաքուր ի
զազանաց կամ անասնոց զենցեն և վերարկուս նոցա
վաճառեսցեն հեթանոսաց և զարծաթն կերիցեն, այնպէս
է, որպէս զէշ, շուն ուտիցեն նոցա և որոշեսցի յեկեղեց-
ւոյն» ¹⁹⁾:

14) Կանոնք հարանց հետևողաց առաքելոց. գիր կանոնական
ս. Բարսղի խ.

15) Կան. առաքելոց ի ձեռն Գրեմայ. թ.

16) Բ. Նիկիական.

17) Բարսղի գիր. կան.

18) Նոյն.

19) կան. Փիլիպ. առ.

Այդ կանոններով ժողովուրդը յոտընկայս պիտի ա-
լօթէր եկեղեցում, մինչդեռ այժմ Գ. Պօլսի բոլոր եկե-
ղեցիներում փառաւորապէս շարուած են բազմաթիւ գե-
ղեցիկ նստարաններ, կին մարդկանց դասը բաժանուած
էր այր մարդկանցից որոշ որոշ կանգնելու նպատակով,
իսկ այժմ ամենուրեք անխտիր կանգնած են եկեղեցում
խառն ի միասին և այլն և այլն:

III.

Չնայելով մեր անքան հարուստ կանոնգրքին՝ եկե-
ղեցու բարեկարգութեան խնդիրը միշտ հոգս է պատճա-
ռել և զբաղեցրել մեր եկեղեցու Հովուապետներին և մին-
չև անգամ պատրիարքներին և առաջնորդներին, որոնք և
Հովուական թղթերով և կոնդակներով, կամ պաշտօնա-
կան հրահանգներով զանազան ժամանակ դուռն են զործել
լրացնել եղած կանոնների պակասը, բացատրել նոցա
գծուարմաց իմաստները և կամ ժամանակի պահանջի
համեմատ սրբազրիւ այս կամ այն կանոնը, պլսաւորա-
պէս ժողովրդի կենցաղավարութեան վերաբերեալ:

Արդեօք այդ կանոններից ոմանց փոփոխելի լինելը
չէ պատճառ հետադայ երեք կանոնների գոյութեան,
որոնք խմբագրուած են տակաւին քրիստոնէութեան առա-
ջին դարերում:

«Երկիցս ի տարւոյն ժողով լինի եպիսկոպոսացն և
քննեսցեն առ միմեանս զհրամանս բարեպաշտութեան և
զպատահական եկեղեցական ընդգլմաբանութիւն լուծցեն
միանգամայն՝ ի չորրորդ շաբաթու պէնտէկոստէիցն և
երկրորդ յաշնանային» ²⁰⁾:

²⁰⁾ կանոնք. ք. Առաքելականք. լե.

«Վասն ամենայն իրիք եկեղեցւոյ քննութիւն արասցենա՛» 21)

«Վասն եկեղեցւոյ իրաց եթէ հակառակութիւն ինչ իցէ... զի լուծցի... Ժողով լիցի յեպիսկոպոսաց... երկցս ի տարին... զի ի նոյն ժողովն հպեսցին և մերձեսցին եթէ երկցունք, եթէ սարկաւազունք...» 22)։

Այն, Հայաստանեայց եկեղեցու բարեկարգութեան խնդիրը առաջնակարգ կարևորութիւն է ունեցել միշտ և դորանով է բացատրուում, որ այնքան շատ եկեղեցական ազգային ժողովներ տեղի ունեցան Հայաստանում. նոյն իղձերով է եղել զգացուած և արդեան արժանընտիր Հայրապետ Տ. Տ. Մկրտիչ կաթողիկոսը տակաւին տասնեակ տարիներ սրանից առաջ։ Մեր ձեռքն ընկաւ «Աղօթակից Հայրիկի» մի դրութիւն 1886 թ. մայիս 7-ին հանդ. Գարեգին եպիս. Սրուանձտեանին ուղղած, իոր ամբողջապէս առաջ ենք բերում այստեղ։

«...Տարէք ողջոյն հայրիկի կողմէն վեհապանծ Մաւսիսին, Այրարատայ դաշտին, Էջմիածնայ տաճարին, Կայարապետի ս. Աջն ևս համբուրեցէք մեր կողմէն։ Թէ ինչ պիտի խօսիք վասն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, վասն բարեկարգութեան, վասն անկեալ պաշտօնէից և այլն և այլն, այդ ամեն ձեր սրամտութեան կթողում։ Երանի թէ միաբան և միաձայն լինէիք Օռմանեանին հետ ոչ միայն խօսելիք այլ և ծրագրելով մատուցանէիք նորին Վեհափառութեան։ Ըօշափեցէք նորա միտք թէ կարող է մի ընդհանուր ժողով կազմել և ի մէջ բերել եկեղեցւոյ բարեկարգութեան խնդիր, որ ի քանի հարիւր ամաց հետէ ձեռնարկուած չէ երբէք։ Եթէ առ այս բազմազգի մի դժուարութիւնք գոն, գոնէ մի մի կարող մասնա-

21) Կան. Նիկիոյ. նոյն ս. Բարսղի գիր կանոն.

22) Անտիոքայ կան. ԺԹ.

«Ժողովի ձեռքով որոյ անդամք խառն լինին Թուրքիայէն և Ռուսիոյ որոյ սլաշտօն պէտք է լինի հաստատել կարգել ծրագիր պատրաստել և մատուցանել Նորին Վեհափառութեան, որ կարող է իւր կոնդակաւ հրատարակել պամենայն վիճակս հայաստանեայց եկեղեցւոյ»:

IV.

Արդ՝ մենք ունինք կանոնգիրք հարուստ և ընդարձակ, լիովին հրահանգներով ինչպէս եկեղեցու և եկեղեցականների նոյնպէս և ժողովրդի կեանքի ամեն պարագաների վերաբերեալ, որ ունի պիտանի և արդի մեր եկեղեցու կառավարութեան համապատասխան և օգտակար մասեր և նոյնպէս մի շարք կանոններ, որոնք թէպէտ նշանակութիւնից զուրկ չէին այն ժամանակի վերաբերմամբ, որի համար նոքա գրուած էին, սակայն այժմ, հայ ժողովրդի կեցութեան հանգամանքների և ընկերական պայմանների փոփոխուելու պատճառով և միւս կողմից ժամանակիս զաղափարների զարգանալով անհամապատասխան են ժողովրդեան և կարօտ են բարեփոխութեան: Բայց ամենից առաջ ուսումնասիրութեան պէտք ունին եկեղեցական կանոնների գիտութիւնը մեծ լոյս կը սփռէ հայաստանի ընկերական կեանքի վերայ, ինչպէս նաև ախարհական օրէնքների ուսումնասիրութիւնը նորա բաղադրական բարբ ու վարքի վերայ: Այս մէկ կողմից:

Միւս կողմից էլ մենք տեսնում ենք առօրեայ կեանքում, թէ որքան են բազմանում ամուսնական չհասութիւններ և ամուսնալուծութիւններ. այսօր ամեն մի չընչին դժգոհութիւն ամուսնական կեանքի մէջ առիթ է լինում օրինաւոր գոյգերին անջատուել միմեանցից և ամեն ջանք գործ դնել նորից ամուսնանալու իրաւունք ստանալու:

Մենք այս չարիքի մի ամենագլխաւոր պատճառը համարում ենք մեր հասարակութեան անծանօթ և անընտել լինելը մեր եկեղեցական կանոններին. և ոչ միայն

հասարակութեան, այլ և եկեղեցական դասին միանգամայն. հաղուագիւտ բան չէ տեսնել, թէ ինչպէս զիւղական քահանաները յաճախ այս և այն մերձակայ քաղաքն են գնում, իսկ քաղաքացի քահանաներն իրենց մէջ աւելի հմուտների մօտ տեղեկանալու այս ու այն եկեղեցական կանոններին, թէ ո՞ր աստիճանի չհասութեան մէջ կհասնին խօսեցեալները միմեանց կամ մի ճիւղագրութեան ձև կազմել տալու և այլն. և յաճախ քահանաները անգիտութեամբ թոյլ տալով օրէնքով արգելեալ ամուսնութիւններ՝ իրենց համար կորստեան վիհ են պատրաստել ապագայում:

Թէ այս չարիքի առաջն առնելու և թէ հին հայերի ընկերական կեանքն ու քաղաքական բարքերն ուսումնասիրելու համար՝ նախ և առաջ անհրաժեշտ է հայ եկեղեցու կանոնգրքի մի կատարեալ և անսխալ օրինակ կազմել և նորան հրատարակութեան տալ. իսկ հոգևոր իշխանութեան է մնում այդ կանոնգրքից մի վերջնական օրինակ խմբագրել եկեղեցականների և ժողովրդի հրահանգութեան համար:

Գիտ քահ. Աղանճանց

